

FRANCIAORSZÁG ÉS KELET-KÖZÉP-EURÓPA KAPCSOLATA DE GAULLE ELNÖKSÉGE IDEJÉN (1958–1969)

„Grandeur”? De Gaulle elnök külpolitikája

„Szükséges, hogy Franciaország védelme valóban francia legyen... Egy olyan országnak, mint Franciaország, ha háborúznia kell, szükséges, hogy az a háború az ő háborúja legyen. Hogy erőfeszítései az ő erőfeszítései legyenek” – jelentette ki Charles de Gaulle 1959. november 3-án a Hadtudományi Akadémián (IHEDN) tartott beszédében.¹ E néhány sor jól illusztrálja az 1958 májusában újra hatalomra került tábornok egyik legfőbb külpolitikai törekvését, Franciaország nemzeti függetlenségének biztosítását, valamint az önálló védelmi politika kitüntetett szerepét e cél megvalósításában.² „Franciaország valójában csak elsőrendű szerepben önmaga... Röviden, szerintem Franciaország nem lehet nagyság [grandeur – K. D. G.] nélkül”, írta *Háborús emlékiratainak* elején,³ hangsúlyozva az általa döntő fontosságúnak tartott másik célt: országa „nagyságának” helyreállítását, vagyis nemzetközi pozícióinak megerősítését. A nemzeti függetlenség és nagyság gondolatához társult – azokkal szoros összefüggésben – a szuperhatalmak, a „Két Nagy” hegemoniájának leleplezése, továbbá az igény, hogy Franciaország erőteljesen jelen legyen az egész világon.⁴

Az V. Köztársaság elnöki rendszerében a De Gaulle szoros irányítása alatt álló francia kül- és biztonságpolitika lépései e célok megvalósulását szolgálták. Az önálló francia atomtűzterő kifejlesztésének 1954-ben elhatározott programját az elnök kezdetől fogva erőteljesen támogatta. A jelentős anyagi eszközöket igénylő fejlesztés eredményeként 1960 februárjában felrobbantották az első francia atombombát, 1968 augusztusában pedig az első hidrogénbombát. 1965. novemberben fellőtték az első francia mesterséges holdat. 1967-től vízre bocsátottak több, rakéták indítására alkalmas atom-tengeralattjárót. E sikerek nyomán, melyeket önállóan, az amerikaiak segítségével ért el Franciaország, a világ harmadik számú nukleáris hatalma lett, jelentősen megnövelve nemcsak védelmi képességeit, de külpolitikai súlyát is.⁵ De Gaulle ugyancsak Párizs nemzetközi mozgásterének bővítését tartotta szem előtt a hatalomra kerülésekor még függőben lévő gyarmati kérdések, mindenekelőtt az egyre több emberi és anyagi áldozatot követelő, Franciaországot saját szövetségeseitől és a harmadik világ országaitól egyaránt elszigetelő algériai dráma lezárása során. Az 1962. március 18-án Evianban megkötött megállapodások ratifikálása nyomán Algéria független állam lett, Franciaország pedig megszabadult egy évek óta nyomasztó tehertételtől. A fekete-afrikai gyarmatok függetlenségének biztosítása már vérontás nélkül, népszavazás útján ment végbe.⁶ A tábornok önállósági törekvései az Egyesült Államoktól való függetlenedés politikájában is megnyilvánultak.

A Washingtonnal szembeni autonómia vágya motiválta az amerikaitól független nukleáris elrettentő erő kifejlesztését és rendszerbe állítását. Ugyancsak ez az igény érhető tetten az Egyesült Államok vezetése alatt álló Észak-atlanti Szövetség katonai integrációjából való fokozatos kivonulás esetében. Ennek jele volt, hogy 1959 márciusában De Gaulle visszahívta a földközi-tengeri francia flottát a közös NATO parancsnokság alól, majd 1963 júniusában az atlanti-óceáni és La Manche csatornai francia tengeri erőt is. 1964 áprilisában visszarendelték a szövetséges tengeri vezérekben szolgáló francia tiszteket. 1965 májusában De Gaulle tábornok értesítette

szövetségeit, hogy Franciaország legkésőbb 1969-ben kivonul a NATO katonai integrációjából. A folyamat betetőzéseként 1966. február 21-én az elnök sajtóértekezleten bejelentette, hogy az összes francia katonai egységet kivonják a NATO integrált parancsnokságának kötelékéből. Továbbá elrendelte, hogy ki kell üríteni minden francia földön lévő külföldi támaszpontot.⁷ Az amerikaiaktól való elhatárolódás technológiai, gazdasági és pénzügyi téren is megnyilvánult. A SECAM színes televíziós rendszer választása, az urándúsítás sajátos módszerének alkalmazása vagy az 1966-ban induló számítógép-fejlesztési program mutatta, hogy a technika világában szintén külön utakat keresnek. A franciaországi amerikai tőkebefektetések korlátozása, a Bretton Woods-i pénzügyi rendszer megkérdőjelezése és a Közös Piacba irányuló amerikai mezőgazdasági export csökkentésére irányuló törekvés a gazdasági tekintetben meglévő szembenállást példázta.⁸ Nemzetközi politikai vonatkozásban pedig szinte minden kérdésben az amerikaitól eltérő álláspontot fogalmazott meg és igyekezett érvényre juttatni De Gaulle. Így 1962-ben ellenezte a multilaterális atomtűzterő, majd a NATO-beli nukleáris egyeztetés megeremtésére irányuló amerikai tervet. A kubai rakétaválság nyomán fogant „hajlékony válasz” (flexible response) nukleáris elrettenést csökkentő teóriáját szintén visszautasította. 1961-ben és 1963-ban is megvetozte Nagy-Britannia Washington által támogatott csatlakozását a Közös Piachoz. 1964 januárjában Franciaország – a többi nyugati országot évekkal megelőzve – hivatalosan elismerte a Kínai Népköztársaságot. De Gaulle számos esetben igen élesen elítélte az amerikaiak vietnami háborúját. 1964-es latin-amerikai tárgyaló körútja során vendéglátóit az Egyesült Államokkal szembeni függőség megszüntetésére biztatta.⁹ A tábornok Amerika-ellenessége az európai integrációval kapcsolatos politikájában is megnyilvánult.

De Gaulle ugyanis nemcsak politikailag és katonailag erős és cselekvőképes, de minden egyéb nemzetközi tényezőtől, mindenképp az Egyesült Államoktól független európai egységet képzelt el. A nemzeti, illetve állami önállóság védelmében ellene volt annak, hogy az európai integráció nemzetek feletti intézményei, így a „technokrata, hazátlan és felelőtlen Areioszpagosznak” nevezett Bizottság a kormányközi szervek rovására megerősödjön. Az európai egység kiindulópontjává a Párizs–Bonn-tengelyt kívánta tenni, mely törekvésében szintén jelen van az Egyesült Államokkal szembeni szövetségeskeresés mozzanata. Az 1963. január 22-én megkötött Élysée-szerződés mérföldkőnek számít az NSZK és Franciaország közti kapcsolatokban a két nép közötti megbékélést illetően, valamint a szoros, hosszú távú partneri együttműködés intézményesítése tekintetében (gyakori, rendszeres állam- illetve kormányfői, valamint miniszteri találkozók stb.).¹⁰

Fontos azonban leszögezni: De Gaulle-nak a világpolitika fennálló rendjét megkérdőjelező álláspontja nem jelentette azt, hogy a francia kormányzat nem tartotta volna be a bipoláris nemzetközi rendszer íratlan játékszabályait. A De Gaulle-i Franciaország Egyesült Államok melletti elkötelezettségének szilárdságát mutatta, hogy a hidegháborús korszak legválságosabb pillanataiban – így az 1958–1961-es második berlini válság és az 1962 októberében zajló kubai rakétaválság idején – nyíltan és teljes szilárdsággal kiállt amerikai szövetségesre és a nyugati világ érdekei mellett. A NATO integrált katonai szervezetéből való kilépés sem jelentett szakítást a nyugati blokkal, hiszen Franciaország továbbra is a szövetség teljes jogú tagja maradt. Sőt a tábornok továbbra is igényelte a szoros együttműködés fenntartását legfőbb NATO-beli szövetségesével. Ezt bizonyítják a Charles Ailleret tábornok, francia vezérkari

főnök és az amerikai Lyman Louis Lemnitzer tábornok, a NATO európai haderőinek főparancsnoka által 1967 augusztusában aláírt, máig titkos egyezmények.¹¹

Az önálló francia atoműtőerő megteremtése, az algériai háború lezárása, az Egyesült Államoktól való katonai, politikai és gazdasági függetlenedés, az európai integráció erősítése és a francia–német közeledés egyaránt Franciaország önállóságát, külpolitikai cselekvőképességének növelését, az általa „jaltainak” nevezett blokkpolitika meghaladását volt hivatva biztosítani. De Gaulle-nak a Szovjetunió és általában a szovjet blokk irányában 1964–1965-től tett közeledő lépései, melyekkel az alábbiakban részletesen foglalkozunk, szerves részét képezik e külpolitikai lépéssorozatnak. A nyitás időzítése nem tekinthető véletlennek. Az elnök 1958–1959-től 1961–1962-ig főként az angolszász hatalmakkal való kapcsolat megerősítésén fáradozott, háromoldalú egyeztetési rendszert javasolva a nukleáris stratégia kidolgozására és a világ különböző pontjain felmerülő válságjelenségek kezelésére.¹² Az amerikai és brit vonakodás láttán kezdett De Gaulle nagyobb figyelmet szentelni az európai integráció elmélyítésének és a francia–német viszony megerősítésének. Majd miután a Közös Piacban a szupranacionalitást és a hangsúlyozott atlanti elkötelezettséget védelmező hollandok és belgák ellenállásába ütközött, a Német Szövetségi Köztársasággal ígéretesen megindult kapcsolatépítés pedig a német vezetésben felülkerekedő Amerika-párti erők ellenállása miatt átmenetileg megfeneklett, kezdett a tábornok nagyobb jelentőséget tulajdonítani a szovjet blokk országainak.¹³ Ezt az új orientációt erősítette a kubai rakétaválság megoldásának francia olvasata is, mely szerint ezentúl fennáll a veszély, hogy az elrettentés egyensúlyában élő „Két Nagy” az európai országok kárára egyezségre jut. A francia vezetés így értelmezte a nukleáris kísérletek részleges betiltását előíró, 1963 augusztusában, Moszkvában megkötött egyezményt is. De Gaulle tehát közeledni kívánt a Szovjetunióhoz, hogy megakadályozzon egy újabb „Jaltát”, vagyis a két szuperhatalom közötti „újabb” osztozkodást.¹⁴ Márpedig a szovjet–francia viszonynak Kelet-Közép-Európa francia percepciójában 1944 óta döntő jelentősége volt.

A De Gaulle-i Franciaország Kelet-Közép-Európa irányában folytatott politikáját az alábbiakban három szakaszban tekintjük át: az 1958 és 1963 közti időszakot a közeledés és a kapcsolatfelvétel jellemzi, 1964–1966-ban a kapcsolatépítés nagy lendületet vesz, míg 1966–1969-ben eléri tetőpontját, és bekövetkezik a hanyatlás.

Közeledés és kapcsolatfelvétel, 1958–1963

A szovjet blokk kormányai Charles de Gaulle újabb hatalomra kerülését nagyrészt ellenséges gyanakvással fogadták. A tábornok rögtön propagandatámadások keresztútjába került. A *Pravda* úgy vélekedett, hogy Franciaországban katonai diktatúra létrehozása zajlik. Nyikita Szergejevics Hruscsov, a Szovjet Kommunista Párt első titkára egy interjújában De Gaulle-t Hindenburggal azonosítja, aki mintegy „megágyaz a fasizmusnak”. A szovjet vezetők kritikája tovább élesedett a francia–német közeledés és De Gaulle-nak a második berlini válság idején az NSZK melletti határozott kiállása láttán. A szovjet befolyás alatt álló kelet-közép-európai országokban, így Magyarországon is hasonló sajtókirohanásokat intéztek Franciaország új vezetője ellen. Felróták neki, hogy nem ismeri el a Német Demokratikus Köztársaságot. De Gaulle ugyanis az NDK-t a szovjetek által mesterségesen létrehozott államnak tartotta, amelynek hosszú távú fennmaradásában kételkedett. A francia hadseregnek az algériai felkelők ellen 1954 óta viselt háborúja is számos támadó cikknek lett témája.¹⁵

1959 tavaszától azonban francia kezdeményezésre a közeledés megindulásának lehetünk tanúi. 1959. március 25-én tartott sajtóértekezletén De Gaulle kijelentette, hogy Franciaországnak lehetnek közös érdekei a Szovjetunióval. Arról is beszélt, hogy ha egyszer létrejön a német egység, akkor sem szabad megváltoztatni Németország mostani határait. Ez az állásfoglalás az Odera–Neisse határ elismerését jelentette francia részről, és nagyon pozitív reakciókat váltott ki a lengyel hivatalos körökben. A *Trybuna Ludu* szerkesztőségi cikkében Lengyelország határainak első nyugati megerősítéseként méltatta a tábornok szavait. Mintegy viszonzásképpen, a lengyel vezetés hivatalos lapja utalt rá, mennyire örülnek, hogy e „nyilatkozat éppen egy olyan állam vezetőjétől származik, amelyhez Lengyelországot a hagyományos barátság szálai fűzik”. Ettől kezdve a többi kelet-közép-európai országban is – különösen Magyarországon – árnyaltabb cikkek kezdtek megjelenni Franciaországról. A francia közeledés újabb jeleként 1959 októberében De Gaulle párizsi látogatásra hívta meg Hruscovot, melyre alapos előkészületek után 1960. március 23. és április 3. között került sor. Bár az őszinte légkörűnek mondott tárgyalások során nem született megállapodás semmilyen lényeges nemzetközi kérdésben, maga a látogatás ténye, a másik fél jobb megértése volt a fontos. Az újra hatalomra került De Gaulle számára ez jelentette az első közvetlen kapcsolatfelvételt a szovjet blokkal, így Kelet-Közép-Európával is. Lendületet adott a kulturális kapcsolatok fejlesztésének Lengyelországgal és Magyarországgal, mely államokkal megkezdődött a politikai tárgyalások előkészítése is.¹⁶

Franciaország és a kelet-közép-európai országok közeledését az algériai háború lezárulása is elősegítette: az itteni hivatalos körök nagy meglepedéssel vették tudomásul De Gaulle bejelentéseit az algériaiak önrendelkezéséről, majd a tűzszünetről és a függetlenség megadásáról. A francia fél együttműködési készségét tovább növelte, hogy a kubai rakétaválság – amint fentebb láttuk – felerősítette De Gaulle-ban a „Két Nagy” által meghatározott blokkpolitika megszüntetésének igényét. Ennek megvalósítására új esélyt látott a szovjet–kínai konfliktus kibontakozása nyomán. A francia vezető ugyanis arra számított, hogy ez tápot fog adni a Moszkvával szembeni függetlenségi törekvéseknek Kelet-Közép-Európában.¹⁷ Láthatta is ennek első jeleit Romániában. De Gaulle ezeket a tendenciákat erősíteni kívánta, remélve, hogy térségünk országai eljutnak majd a teljes szuverenitáshoz.¹⁸ A szovjet csatlósállamok önállósági törekvéseinek támogatása már a IV. Köztársaság idején is megfigyelhető volt, most azonban e politika látványosabb lett, és nagyobb nyomatókat kapott.

Bár a szovjet blokk sajtója kritizálta, hogy De Gaulle elutasította Hruscovnak a nukleáris kísérletek befagyasztására vonatkozó javaslatát, továbbá hogy 1962 szeptemberében nagy sikerű látogatást tett az NSZK-ban, és hogy olyan határozottan kiállt az amerikaiak mellett a kubai rakétaválság idején, mindez azonban nem vetette vissza lényegesen a kapcsolatok épülését. Ezt jelezte, hogy 1963. decemberben a magyar–francia diplomáciai kapcsolatokat nagyköveti szintre emelték.¹⁹ A röviddel ennek bejelentését megelőzően a Quai d’Orsay-re látogató magyar tanácsos is kifejezte, hogy kormánya a kultúra, a tudomány, a mezőgazdaság és az ipar területén egyaránt szívesen látná a kapcsolatok fejlesztését Párizssal, amire a francia illetékesek nyitottsággal reagáltak.²⁰

A kapcsolatépítés felgyorsulása, 1964–1966

A Franciaország és Kelet-Közép-Európa közti kapcsolatok további épülését számos tényező segítette. De Gaulle, illetve az általa irányított francia diplomácia részéről

egyre erősödött a politikai akarat a szovjet blokk országai felé való intenzív és tudatos közeledésre. Térségünk kommunista országainak nyitottságát növelte Franciaország nyugati blokkon belüli önállóságának gyakori hangoztatása. Párizs e politika gyakorlati tanújelét is adta, amikor 1964. januárban hivatalosan elismerte a Kínai Népköztársaságot. A szovjet kormányzat e gesztust – Kínával való viszálya ellenére – realista és nagyon pozitív döntésnek nevezte. De Gaulle-nak az amerikai befolyás megszüntetésére vonatkozó igényéről és az Egyesült Államok kritizálásáról szóló gyakori állásfoglalásain felbátorodva, a szovjetek igyekeztek is Franciaországot mind Washingtontól, mind Bonntól eltávolítani. A szovjet tábor fogadókészségét az is fokozta, hogy a francia külügy nem csupán a csatlósállamokkal, hanem magával a Szovjetunióval is fejleszteni kívánta kapcsolatait. Ezt jelezte Konsztantyin Rudnyev szovjet miniszterelnök-helyettes 1964. januári párizsi látogatása, melynek során tudományos és műszaki kérdésekről tárgyalt; továbbá Valéry Giscard d'Estaing francia gazdasági és pénzügyminiszter meghívása Moszkva részéről az új kereskedelmi szerződés megvitatására. 1964 februárjában Nyikolaj Podgornij vezetésével szovjet parlamenti küldöttség érkezett Párizsba. A tárgyalások során közös pontként emlegették a különböző társadalmi rendszerű országok közti békés egymás mellett élés fontosságát. 1965 áprilisában Andrej Gromiko szovjet külügyminiszter utazott a francia fővárosba. A németkérdésben továbbra is meglévő ellentétek dacára, Franciaország felé való politikai közeledésének jeleként 1965 márciusában Moszkva, később annak kelet-közép-európai szövetségesei is a SECAM francia színes televíziós rendszert honosították meg.²¹

Az egyre magasabb szintű és mind gyakoribbá váló tárgyalások eredményeként Párizs számos egyezményt köt a kelet-közép-európai országokkal is. Először általában kulturális, tudományos és műszaki kérdésekben állapodnak meg, majd kereskedelmi és gazdasági területen haladnak előre, míg végül a politikai témák is sorra kerülnek. Ez utóbbiak közül a leggyakrabban a németkérdés vetődött fel. Az egyes csatlósállamok delegációi – a szovjetek által is képviselt álláspontnak megfelelően – arra igyekeztek rávenni a francia kormányzatot, hogy ismerje el az NDK-t. A De Gaulle-i vezetés azonban ezt továbbra is kategorikusan visszautasította. Ennek megfelelően zajlottak Václav David csehszlovák külügyminiszter 1964. novemberi párizsi megbeszélései, melyeket röviddel korábban kulturális és csereegyezmény aláírása előzött meg. Ivan Bacsev bolgár külügyminiszter franciaországi vizitje során szintén a kulturális kapcsolatok fejlesztése és a németkérdés került terítékre. A magyar diplomácia vezetője, Péter János 1965 januárjában tárgyalt a francia fővárosban. A szovjet blokk többi államához hasonlóan a magyar vezetés is támogatta a gaullista külpolitikai nyilatkozatokat. Kádár János, a Magyar Szocialista Munkáspárt első titkára, a minisztertanács elnöke az 1963. márciusban, a *Le Monde*-ban megjelent interjújában arról beszélt, hogy Magyarország „nagyra értékeli De Gaulle tábornok függetlenségi politikáját”.²² Péter János 1964. novemberi parlamenti beszédéből az illetékes francia diplomaták azt vélték kiolvasni, hogy a magyar kormány bizonyos prioritást ad a Franciaországgal való kapcsolatnak.²³ A magyar külügyminiszter párizsi útja során tudatta vendéglátóival, mennyire érdeklik őt De Gaulle koncepciói a „független Európáról”, az „európai Európáról” és a „kibővített Európáról”.²⁴ Mindeközben számos francia miniszter és magas beosztású tisztviselő kereste fel Kelet-Közép-Európát.²⁵

Térségünkön belül két reláció volt, amelynek a francia külügy ekkor különösen nagy figyelmet szentelt: Románia és Lengyelország. Ami Romániát illeti, Ion Gheorghe Maurer miniszterelnök volt az első a kelet-közép-európai államok kormányfői közül, aki – 1964 júliusában – hivatalos látogatáson Párizsban járt. Az igen szívé-

lyesnek jellemzett tárgyalási légkört a francia illetékesek a két nép közös kulturális gyökereivel és a két ország között Románia létrejötte óta meglévő kötődésekkel magyarázták. A Bukarest iránti francia érdeklődés megélnkülésében ugyanakkor a román vezetés új, függetlenebb külpolitikai vonalvezetésének is szerepe lehetett.²⁶ A látogatás kevés kézzelfogható eredményénél – így egy tudományos és műszaki együttműködési vállalás aláírásánál és a kulturális együttműködést előkészítő tárgyalások bejelentésénél – jóval fontosabb volt, hogy ettől kezdve hosszú ideig Románia kiemelt helyet foglalt el Franciaország Kelet-Közép-Európa-politikájában. Az 1964. novemberben francia földön vendégeskedő újabb román delegáció a kereskedelmi egyezményről tárgyalt, melyet 1965 elején Valéry Giscard d'Estaing írt alá Bukarestben.²⁷

A francia külügy Lengyelországot szintén privilegizált partnerként kezelte térségünkön belül. 1964. februárban került sor kulturális megállapodás aláírására a lengyelekkel. 1965 júniusában jelentős, hosszú távra szóló kereskedelmi egyezményt kötöttek a két ország képviselői, amelyet ipari kooperációs megállapodással is kiegészítettek. A kétoldalú kapcsolatok kiemelkedő eseménye volt Józef Cyrankiewicz lengyel miniszterelnök 1965. szeptemberi párizsi útja. A megbeszélések során lengyel részről nagy jelentőséget tulajdonítottak annak, hogy Franciaország elismeri és támogatja Lengyelország új nyugati határait. De Gaulle pedig azt hangsúlyozta, hogy a politikai rendszerek különbözősége nem akadályozhatja meg a két fél megállapodását; és erőteljesen kifejezte együttműködési készségét.²⁸ A De Gaulle-i diplomácia tudatos erőfeszítéseinek eredményeként 1965 végére Franciaország normalizálta a régió szovjetizálása és a hidegháború beállta miatt megromlott kapcsolatait Kelet-Közép-Európával.²⁹

Tetőpont és visszaesés, 1966–1969

1968 ősziig Franciaország és Kelet-Közép-Európa viszonyában az előző időszakban megfigyelt tendenciák folytatódtak. Változatlanul erőteljesen hatottak a kapcsolatok épülését elősegítő tényezők. A francia politikai akarat továbbra is töretlennek mutatkozott a térségünk országai felé való közeledésben. Párizs ekkor is mindent megtesz a folytatódó kontaktusok jó légkörének megteremtése érdekében. A francia tárgyalók továbbra sem vitatják régiókn országainak kommunista társadalmi-politikai berendezkedését. A Varsói Szerződés kormányai meglelégedéssel nyugtázzák, hogy a francia külpolitikai önállóság és az amerikaiakkal szemben való fellépés újabb konkrét formát öltött: a szovjet blokk sajtója lelkesen üdvözölte De Gaulle 1966. februári bejelentését Franciaország kilépéséről a NATO integrált katonai szervezetéből.³⁰ A francia vezetés pedig e periódusban sem feledkezik meg a Szovjetunióval való kapcsolatok ápolásáról.

Ennek megfelelően a francia külügyminiszter 1966 januárjában jelezte a párizsi szovjet nagykövetnek, hogy De Gaulle elnök az év júniusában kész Moszkvába látogatni. A tábornok június 20-án tíznapos vizitre valóban a Szovjetunióba érkezett, ahol mindenütt győzelmes fogadtatásban volt része. Az 1964-ben Hruscsov helyére került Leonid Brezsnyevvel folytatott tárgyalások azonban igen nehéznek bizonyultak. De Gaulle ugyanis ellentétben a Nyugaton őt kritizálók feltételezéseivel – és a szovjetek várározásaival – határozottan kiállt a német egység mellett, és nem kívánta siettetni az Európából való amerikai kivonulást sem, még ha hosszú távon ezt látta volna szívesen. Elérkeztünk tehát a francia–szovjet közeledés határához. Mindazonáltal a szovjetek és nyomukban kelet-közép-európai szövetségeseik egészében pozitívan

értékelték a látogatást. A francia és a szovjet küldöttség műszaki, tudományos és gazdasági megállapodást írt alá. Egyezményt kötöttek a világűr békés célú felhasználásának tanulmányozásában való együttműködésről. Sőt közös politikai nyilatkozatot is tettek, amelyben leszögezték: „Franciaország és a Szovjetunió számára is elsődleges cél, hogy a kapcsolatokat minden európai ország között normalizálódjanak, majd folyamatosan fejlődjenek...” A magas szintű francia–szovjet kapcsolattartás további folyamatosságát jelzi, hogy 1966 decemberében a francia kormány több befolyásos tagja, így Michel Debré gazdasági és pénzügyminiszter a Szovjetunióba utazott. Ugyancsak 1966. decemberben Alekszej Koszigin szovjet miniszterelnök egy hetet Franciaországban töltött, ahol többször is fogadta őt De Gaulle. Sőt 1967 első felében Koszigin néhány héten belül kétszer is megfordul Párizsban. Georges Pompidou francia miniszterelnök pedig 1967. júliusban hivatalos látogatáson járt Moszkvában.³¹

A francia diplomácia a kelet-közép-európai országok irányában is folytatta a kapcsolatépítés előző időszakban megfigyelt politikáját, amit a gyakori, kölcsönös látogatások és – a főleg kereskedelmi és kulturális területen megkötött – további kétoldalú megállapodások is jeleztek. A francia külügy egyedül Albániával tett kivételt, vélhetően azért, hogy ne irritálja a Tiranával közben ellenséges viszonyba került Moszkvát. Az általában szívélyes légkörben zajló találkozókon továbbra is fontos tárgyalási témát jelentett a németkérdés.

A Franciaország és Magyarország közötti kapcsolatok kibontakozását mutatja, hogy 1966 februárjában francia műszaki és ipari dokumentációs központ megnyitására írtak alá megállapodást. 1966. júliusban Maurice Couve de Murville Budapestre látogatott. A francia külügyminiszter visszaemlékezésének tanúsága szerint igen jó benyomásokat szerzett a kádári Magyarországról. Úgy érezte, hogy a szovjet blokk országai közül itt a legjobbak a gazdasági és politikai feltételek, amit Kádár érdemének tulajdonított. Beszámolójából úgy tudjuk, Kádár az enyhülésről beszélt, és arról, szükségesnek látja, hogy az összes európai ország egymás közti kapcsolatai normalizálódjanak. Az együttműködés gyakorlati megvalósítására irányuló közös törekvésről tanúskodik a kereskedelmi forgalom növelését célul kitűző számos magas szintű találkozó. 1968 márciusában Fock Jenő magyar kormányfő öt minisztere társaságában utazott Párizsba. A tárgyalásokon De Gaulle elnök arról beszélt, hogy a kulturális és tudományos kapcsolatokon túl a gazdasági és műszaki kooperációt is fokozni kívánja. A baráti légkörben lezajlott találkozó eredményeként De Gaulle magyarországi látogatásra szóló meghívást fogadott el. A külügyminiszterek között tartandó rendszeres konzultációkban is megállapodtak.³² Fock Jenő, a többi Párizsba látogató kelet-közép-európai politikustársához hasonlóan, nem hagyta említés nélkül a németkérdést.³³

Hasonló jelenségeknek lehetünk tanúi a francia–bolgár és a francia–csehszlovák viszonylatban is. 1966. februárban jelentették be, hogy Franciaország fellendíti kereskedelmi kapcsolatait Bulgáriával. Áprilisban a francia külügyminiszter Szófiába látogatott; míg októberben Todor Zsivkov, Bulgária első számú vezetője Párizsban De Gaulle vendége volt. A tárgyalások vélhetően különösen szívélyes légkörben zajlottak. 1967 novemberében Maurice Schumann kutatásügyi miniszter az atomenergia békés hasznosításáról szóló együttműködési egyezményt írt alá Szófiában. 1968 júniusában pedig francia tudományos és műszaki dokumentációs központot avattak fel a bolgár fővárosban.³⁴ Csehszlovákiával kisebb lemaradással, de lényegében azonos lépésekben ment végbe a kapcsolatok bővítése: 1967 októberében Jozef Lenárt csehszlovák miniszterelnök nagy létszámú küldöttség élén Párizsba látogatott. Ott-tartózkodása során kulturális megállapodásokat írtak alá egy prágai francia doku-

mentációs központ létesítéséről, valamint a tudományos és műszaki együttműködésről. Az 1968 júniusában Párizsban tárgyaló csehszlovák küldöttek pedig az atomenergia békés célú hasznosítására vonatkozó szerződés megvalósításának módjáról jutottak egyezsége Francia kollégáikkal. Csehszlovákia tehát 1968 nyarára Franciaországhoz fűződő kapcsolatainak intenzitásában elérte térségünk többi országának szintjét.³⁵

A francia külpolitikának az előző időszak tárgyalásánál jelzett kelet-közép-európai prioritásai – vagyis a Lengyelországhoz és Romániához fűződő viszony – De Gaulle elnök jelzésértékű látogatásaival még nagyobb nyomatékot kaptak. Az elnöki vizitet megelőzően 1966 májusában Couve de Murville külügyminiszter ment Varsóba, ami újabb kulturális és tudományos együttműködési megállapodás megkötésére adott alkalmat. A németkérdésnek ezúttal is nagy figyelmet szenteltek. Adam Rapacki lengyel külügyminiszter nagy hangsúllyal szólt a francia–lengyel szolidaritás fontosságáról. A lengyel diplomácia vezetője 1967 januárjában viszonozta a látogatást. Párizsban újra csak a német veszélyt emlegette, és sürgette, hogy hozzanak létre európai kollektív biztonsági rendszert. Aprólékos előkészületek után 1967 szeptemberében került sor De Gaulle lengyelországi látogatására. A francia elnök ennek alkalmával főként azt kívánta a lengyel vezetők tudtára adni, hogy Franciaország semmilyen más országtól nem függ, és jó kapcsolatra törekszik minden szóba jöhető partnerével. Igyekezett továbbá Władisław Gomułkát, a Lengyel Egyesült Munkáspárt első titkárát és vezetőtársait rávenni, hogy javítsák kapcsolataikat a Német Szövetségi Köztársasággal. A lengyel tárgyaló delegáció mondanivalójának középpontjában újra csak a német veszély hangsúlyozása állt. A Szovjetunióval való szövetség alapvető fontosságát is ezzel magyarázták. A közös nevezőt végül az jelentette, hogy mindkét fél hangsúlyozta a francia–lengyel viszony különleges jelentőségét, éppen a Németországgal összefüggő közös történelmi tapasztalatok kapcsán is. Bár nem születtek látványos eredmények, a közös pontok kölcsönös keresése és a kiváló légkör miatt mégis mindkét fél elégedett volt a tárgyalásokkal. A magas szintű párbeszéd sem állt le: 1968 májusában Varsóban az ipari kooperáció kiszélesítéséről folytattak eszmecserét.³⁶

1966-ban a francia külügyminiszter Bukarestet is felkereste. Nicolae Ceaușescu, a Román Kommunista Párt első titkára és a többi román vezető részéről különlegesen meleg fogadtatást kapott, ami igen mély benyomást tett rá: „Ceaușescu a természet erejével, Maurer miniszterelnök bár kissé körülményesebben, de ugyanakkora határozottsággal állították, tiszteletben tartva ugyan szövetségi és baráti elkötelezettségeiket, hogy a függetlenséget akarják, és reménykednek a blokkok szétesésében” – írta memoárjában Couve de Murville. De Gaulle 1968. májusi romániai látogatására éppen a híres párizsi diákmegmozdulások megindulása idején került sor. A Franciaországból jövő aggasztó hírek ellenére a tábornok rendíthetetlenül végigcsinálta szinte az egész előre meghatározott programot. A francia elnök nagy jelentőséget tulajdonított az eseménynek. A pozitív közös történelmi emlékek, a latin nyelvcsalád közössége, a két ország külpolitikai vonalvezetésének látszólagos hasonlósága – vagyis a blokkon belüli önállósági törekvések – mindkét részről fokozták a várakozásokat. De Gaulle értékelte a román vezetés függetlenségre utaló lépéseit, így a diplomáciai kapcsolatok 1967-es felvételét az NSZK-val és semleges álláspontját a szovjet–kínai konfliktusban. E tények, valamint Ceaușescu Romániának Franciaországhoz való közeledését hangsúlyozó nyilatkozatai nyomán kezdték a román vezetőt egyes francia, főként jobboldali körökben „a Kelet De Gaulle-jaként” számon tartani. A francia küldöttséget mindenütt meleg fogadtatásban részesítették. A tárgyalások alkalmával a francia elnök ismét szokásos témáit fejtegette: annak az óhajának adott hangot, hogy Európa szaba-

duljon fel a szuperhatalmak gyámkodása alól; kritizálta az Egyesült Államokat és a Szovjetuniót; a Kelet-Közép-Európa-hoz, és ezen belül első helyen Romániához való közeledése céljaként a blokkpolitika meghaladását jelölte meg. Ezúttal is tartózkodott a kommunista rendszer bírálattól, és hangsúlyozta, hogy a Szovjetunióval is jó kapcsolatban kíván maradni. Kifejezésre juttatta továbbá, hogy helyesli vendéglátója függetlenségi politikáját. Ceaușescu leginkább arról beszélt, hogy Románia külpolitikája mennyire eltér a Varsói Szerződés többi államának irányvonalától. Az egészében igen csekély gyakorlati haszonnal záruló államfői vizit egyetlen említethető eredménye végül a bukaresti francia könyvtár megnyitására szóló bejelentés volt.³⁷

Mint ismeretes, 1968. augusztus 21-én a Csehszlovákiában állomásozó szovjet csapatok keletnémet, lengyel, bolgár és magyar egységek bevonásával elfojtották a „prágai tavaszt”. A francia vezetés, akárcsak a többi nyugati kormányzat, tisztában volt azzal, hogy mennyire csekély reagálási lehetősége van egy ilyen szovjet érdekszférán belüli eseményre. Michel Debré francia külügyminiszter a Nemzetgyűlés Külügyi Bizottságában „incident de parcours”-ról (zökkenőről) beszélt. A Köztársasági Elnökség közleménye a történetek kapcsán a következőket tudatta: „Franciaország tudomásul veszi, ugyanakkor sajnálja, hogy a prágai események – túl azon, hogy egy baráti nemzet jogait sértik és sorsába gázolnak – ellenére vannak az európai enyhülésnek is.” De Gaulle-t egyértelműen felháborították a történetek. Szeptember 9-i sajtóértekezletén különösen amiatt tartotta elítélendőnek a csehszlovákiai beavatkozást, „mert abszurd az enyhülés perspektívájából nézve”.³⁸

A De Gaulle által annyiszor kárhoztatott blokkpolitika hatóerejét oly látványosan demonstráló intervenció jelentős fordulatot hozott Franciaország Kelet-Közép-Európa-politikájában. Az elnök által kezdeményezett és az 1950-es évek vége óta növekvő ütemben folytatott kapcsolatépítés térségünk irányában ekkor hirtelen leállt. De Gaulle 1969. áprilisi lemondásáig Franciaország és régióink államainak politikai jellegű kapcsolatai igen korlátozottak voltak. Az egyetlen említésre méltó mozzanat a francia diplomácia reagálása a Varsói Szerződés országainak 1969. márciusi felhívására, amelyben európai biztonsági konferencia összehívását javasolták. De Gaulle nem zárkózott el a kezdeményezés elől, de fontosnak tartotta, hogy az egyes országok közötti kétoldalú egyeztetések során készítsenek elő egy ilyen tanácskozást. Attól tartott ugyanis, hogy ha a két blokk közvetlenül tárgyal egymással, a szuperhatalmak dominanciája érvényesülne.³⁹ Márpedig a francia külügy értelmezése szerint „nem a blokkok közötti”, hanem „a nemzetek közötti” enyhülésre van szükség.⁴⁰

A csehszlovákiai események miatt Kelet-Közép-Európában paralizálódott francia diplomácia figyelme ekkor egyrészt újra a Szovjetunió, másrészt Jugoszlávia felé fordult. A francia közvélemény és politikai osztály rendkívül heves reakciója ellenére a francia–szovjet kormányközi kapcsolatok – ahogyan ezt az 1956-os magyar forradalom leverése után is megfigyelhettük – rendkívül gyorsan „normalizálódtak”. 1969 januárjában Vlagyimir Kirilin szovjet miniszterelnök-helyettes párizsi látogatásakor De Gaulle immár úgy nyilatkozott, hogy „Európánk és világunk mostani helyzetében bátorító, hogy a Szovjetunió és Franciaország szorosra fűzik egymással békés kapcsolataikat”. Ami Jugoszláviát illeti, Josip Broz Tito, a Jugoszláv Kommunista Szövetsége elnöke és az ország köztársasági elnöke már hosszú idő óta közeledni igyekezett a külpolitikai önállóságát hangsúlyozó és a szuperhatalmak blokkpolitikáját leleplező De Gaulle-i Franciaországhoz: be kívánta ugyanis vonni az el nem kötelezetek mozgalmába. A tábornok azonban nem vállalta az együttműködést Titóval. Felrótta neki, hogy 1946-ban kivégeztette Mihailović ezredest, a királyhoz hű ellenállási

mozgalom egykori vezetőjét. Mindazonáltal 1966 szeptemberében Couve de Murville francia külügyminiszter Belgrádba látogatott. Az igazi áttörés a francia–jugoszláv kapcsolatokban a Csehszlovákia elleni invázió után kezdődött. Ekkor ugyanis Jugoszlávia Kelet-Közép-Európán belül jelentősen felértékelődött a francia külpolitika számára. Várható volt, hogy a Szovjetunió Csehszlovákia elleni agresszív fellépése nyomán Ceaușescu Romániája is visszafogja majd függetlenségi ambícióit. Úgy tűnt, Jugoszlávia maradt az egyetlen térségbeli partner, amellyel folytatódhat a kapcsolatépítés. Ezzel az új helyzettel függött össze, hogy az 1969 januárjában Párizsba látogató Mika Špiljak jugoszláv kormányfőt – „a bizalom és a szívéllyesség légkörében” – többször is fogadta De Gaulle, és tárgyalhatott a kormány fontosabb minisztereivel is. A találkozó során elhatározták, hogy rendszeres és magas szintű konzultációkat fognak tartani a két ország külpolitikájának összehangolására. Ez volt az első eset, hogy az el nem kötelezett mozgalomhoz tartozó Jugoszlávia ilyen megállapodást kötött egy nyugati hatalommal.⁴¹

*

Charles de Gaulle külpolitikájának előterében, amint fentebb láttuk, Franciaország világhatalmi szerepének, nagyságának, rangjának helyreállítása állt, mely magában foglalta az önálló, független és erőteljes nemzetközi fellépés igényét is. Ennek megvalósítása során az önálló atomtűzterő megeremtésének, az európai integráció elmélyítésének, az NSZK-val való kapcsolatok megerősítésének és a Szovjetunióval való párbeszéd megélénkítésének adott prioritást. Kelet-Közép-Európa e tényezőkhöz képest mindvégig alárendelt jelentőséggel bírt, bár 1964-től néhány évig a francia diplomácia a korábbiaknál jóval intenzívebben kezdett foglalkozni a térséggel. E próbálkozások azonban nem vezettek egyik érintett állammal sem a kétoldalú kapcsolatok valóban tartós és mélyreható megerősödéséhez. Kelet-Közép-Európa továbbra sem tartozott a francia diplomácia legfontosabb relációi közé. E megállapítást jól illusztrálja, hogy az 1968-as csehszlovákiai események hatására Párizsban a régióbeli államokkal intenzíven fejlődő kétoldalú kapcsolatai azonnal lendületüket veszítették. A „prágai tavasz” elfojtásában – Romániát leszámítva – egyöntetűen részt vevő kelet-közép-európai csatlósállamok Szovjetunió mögötti felsorakozása De Gaulle blokkok megszüntetését célul kitűző programjának a kudarcát jelentette. A De Gaulle-i külpolitika ambiciózus céljainak kelet-közép-európai megvalósítása során azonban már ezt megelőzően is gyakran a bipoláris világrend korlátaiba ütközött. A térség kormányai ugyanis minden nyitottságuk és fogadókészségük ellenére lépten-nyomon jelezték francia tárgyalópartnereiknek, hogy elkötelezett szövetségesei a Szovjetuniónak. A gaullista diplomácia több relációjához hasonlóan Kelet-Közép-Európában is a nagyratörő tervek, de a viszonylag szerény eredmények sajátos kettőssége jellemezte Franciaország külpolitikai mérlegét.

A régiókn irányában folytatott francia politika De Gaulle révén megjelent új vonása az aktivitás. Az 1947 óta megfigyelhető, körülhatárolható koncepciókat nélkülöző passzív reagálást energikus kezdeményezőkézség váltotta fel. A tábornok új vonalvezetése azonban nem Kelet-Közép-Európa időben változó és országoként is eltérő realitásait vette alapul, hanem az elnök sajátos külpolitikai eszméiből, háborús visszaemlékezéseinek tanúsága szerint már a második világháború végére kialakult elképzeléseiből indult ki.⁴² Ezzel magyarázható, hogy a De Gaulle-i vezetésnek a régió kormányaival létrehozott kontaktusai szinte teljesen azonos foratókönyv alapján

mentek végbe. A francia fél mindig ugyanazt az üzenetet közvetítette: hangsúlyozták Franciaország függetlenségét, a blokkpolitika meghaladásának szükségességét, kifejezték, hogy készek az illető állammal való kapcsolataikat minden téren fejleszteni, bátorítottak a Szovjetuniótól való függetlenedésre, de nem bujtogattak Moszkvával szemben, és nem kritizálták a kommunista rendszert. A mind gyakoribbá váló és egyre magasabb szinten folyó tárgyalások fontos eleme volt az érzelmi fűtöttség, sőt túlfűtöttség, a megbeszélések „légköre”, melyhez képest rendre elmaradtak a gyakorlati eredmények.

A régió belüli prioritások meghatározásánál is az érzelmi szempont dominált. De Gaulle ugyanis meg kívánta újítani Franciaország két világháború közti erőteljes kelet-közép-európai jelenlétének hagyományát.⁴³ Az érzelmi közösség hangsúlyozására az egykori szövetségesek közül különösen alkalmasnak tűnt a több évszázados múltra visszatekintő kölcsönös szimpátia okán Lengyelország, illetve a közös latin gyökereket idéző, erősen frankofil országgént számon tartott Románia, melynek Szovjetuniótól függetlenedő külpolitikai vonalvezetése csak erősítette kiválasztottságát. A még szóba jöhető Csehszlovákia konzervatív, szovjethű csatlósállam hírében állt.

Ami a kelet-közép-európai államok Franciaországhoz való viszonyulását illeti: továbbra is döntően a szovjet politikával teljes összhangban cselekszenek.⁴⁴ A Párizssal való kapcsolatépítés is nagyrészt azonos ütemben megy végbe. Tárgyalásaik során a francia partnerhez eljuttatandó üzeneteik is többnyire megegyeznek. A kétoldali kapcsolatok bővítésére vonatkozó készség általános hangoztatásán túl igyekeznek leválasztani Franciaországot az amerikai és a nyugatnémet szövetségről, és rávenni De Gaulle-t, hogy ismerje el a Német Demokratikus Köztársaságot. „Franciaország jelenlegi külpolitikáját az össz imperialista ellenes harcunk és az egész szocialista tábor szempontjából kell vizsgálnunk. A szocialista országok számára az összes nyugat-európai országok közül jelenleg Franciaország a legjelentősebb, mert külpolitikájával kiélezi az imperialista hatalmak ellentéteit, és számos területen érintkezési felületet biztosít számunkra. Ha nem lenne USA, NSZK és Anglia, akkor lehet, hogy De Gaulle lenne a fő ellenség. Mivel azonban fő ellenségünk az amerikai imperializmus, és annak az európai szálláscsinálója, az NSZK, ezért a NATO, az Egyesült Államok és az imperializmus elleni harcunkban fel kell használnunk a jelenlegi francia önálló külpolitikai vonalvezetés adta lehetőségeket”, fogalmazta meg kissé nyersen a magyar külügyminisztérium hozzáállását egy 1966-ban készült feljegyzés.⁴⁵ E törekvésektől eltér a külpolitikai önállóságát hangsúlyozó Ceaușescu vezette Románia. A Szovjetuniótól való függőség azonban Bukarest esetében is határt szabott a Párizshoz való közeledésnek. A Franciaországgal való külkereskedelmi forgalom kiszélesítésére és a magas szintű francia ipari technológiák átvételére viszont térségünk szinte minden országa igényt tartott.⁴⁶

Noha a De Gaulle vezette francia külpolitika egyik legfőbb célkitűzését, a szuperhatalmak által dominált szembenálló hatalmi blokkok felszámolását nem érthette el, számos területen jelentős eredményeket mutathatott fel: Párizs a dekolonizáció sikeres lezárása után a harmadik világ országaival egyre bővülő kapcsolatokra tett szert. Franciaország jelenléte, tekintélye és befolyása világszerte megerősödött. Külpolitikai mozgástera – különösen nukleáris fegyvereinek kifejlesztése nyomán – számottevően megnövekedett. Kelet-Közép-Európa azonban a látványosan megindult kapcsolatépítés dacára sem tartozott az igazi sikerek közé. Az 1968-as csehszlovákiai beavatkozás után megfigyelt gyors francia visszahúzódnak nem tette lehetővé, hogy a korábbi

évek gazdasági, kulturális és tudományos kezdeményezéseinek eredményei beérjenek, és Párizs tartós jelenlétét megalapozzák a térségben.

Franciaország kelet-közép-európai befolyásának maradáóságát az is aláásta, hogy a nyugati hatalmak, így az amerikaiak, különösen pedig a nyugatnémetek a korábbinál intenzívebben kezdtek érdeklődni térségünk iránt. Párizs e két legfontosabb nyugati partnere ugyanis egyre nagyobb jelentőséget tulajdonított az enyhülésnek a kelet–nyugati kapcsolatokban. Washington előrehaladást remélt ettől a vietnami válság megoldásában és a stratégiai fegyverek ellenőrzése terén; Bonn pedig – a szociáldemokrata párti Willy Brandt külügyminiszter hatására – az NDK-val való párbeszéd alapjait próbálta annak révén lerakni. Csakhogy az Egyesült Államok és az NSZK megközelítésében az enyhülés nem a blokkpolitika meghaladásának, az érdekszférák megszüntetésének politikája volt, mint De Gaulle esetében, hanem – ahogyan ez az 1967 decemberében a NATO-ban elfogadott ún. Harmel-jelentésben leírtakból is következik – a blokkok közti dialógus programja. A francia diplomácia csak passzív szemlélője lehetett a nyugatnémet „Ostpolitik”-nak, vagyis az NSZK nyitásának és tudatos kapcsolattépítésének a szovjet blokkal. De Gaulle azonban nemcsak attól félt, hogy elveszíti a kelet-közép-európai országok és Nyugat-Németország közti kiváltságos közvetítő helyzetét, hanem attól is tartott, hogy a német sietségnek negatív következményei lesznek. Bizalmasai körében annak a véleményének is hangot adott, hogy a „prágai tavasz” leverése részben az NSZK túlzottan lendületes kelet-közép-európai, különösen csehszlovákiai „előretörésének” tudható be.⁴⁷

Jegyzetek

* E tanulmány a *Franciaország Kelet-Közép-Európa-politikája 1918-tól napjainkig* címmel az OM NKFP 5/020/2001. számú projekt keretében készült (Grotius. A Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Tanulmányok Intézetének tudományos folyóirata. <http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=LZEOHF>).

¹ *Doise, Jean-Vaïsse, Maurice*: *Diplomatie et outil militaire 1871–1991*. Paris, Imprimerie Nationale – Seuil, 1992. 602. IHEDN: Institut des hautes études de Défense nationale [Nemzetvédelmi Tanulmányok Főiskolája].

² Szakirodalom kifejezetten De Gaulle elnök külpolitikájáról: *Cerny, C. Philip*: *The politics of Grandeur. Ideological aspects of de Gaulle's foreign policy*. Cambridge, Cambridge University Press, 1980; *Feuilletoy, Paul*: *La France du général de Gaulle 1958–1969. De l'acte de foi à l'ingratitude*. Paris, L'Harmattan, 2001; *Gordon, Philip H.*: *A Certain Idea of France: French Security Policy and the Gaullist Legacy*. Princeton, Princeton University Press, 1993; *Kulski, Władysław Wszebor*: *De Gaulle and the World. The French Foreign Policy of the French Fifth Republic*. Syracuse, Syracuse University Press, 1966; *Reynaud, Paul*: *La politique étrangère du Gaullisme*. Paris, R. Julliard, 1964; *Serfaty, Simon*: *France, de Gaulle and Europe. The policy of the Fourth and Fifth Republics toward the continent*. Baltimore, Johns Hopkins University Press, 1968; *Vaïsse, Maurice*: *La Grandeur. Politique étrangère du général de Gaulle, 1958–1969*. Paris, Fayard, 1998. De Gaulle „keleti” politikájáról: *Schreiber, Thomas*: *Les actions de la France à l'Est ou Les absences de Marianne*. Paris–Montréal, L'Harmattan, 2000; *Garadnai Zoltán*: *Kelet-Közép-Európa helye és Magyarország szerepe De Gaulle tábornok Európa-politikájában (1958–1969)*. A francia „détente–entente–coopération” politika lehetőségei, külső és belső korlátai. PhD értekezés, Budapesti Corvinus Egyetem, Nemzetközi Kapcsolatok Doktori Program. A magyar–francia diplomáciai kapcsolatok 1958–1969-es időszakáról megjelent publikációk: *Garadnai Zoltán*: *A magyar–francia diplomáciai kapcsolatok története, 1945–1966*. In: *Külpolitika*, 7. évf. 2001. 1–2. sz. 114–152.; *Garadnai Zoltán*: *Péter János külügyminiszter franciaországi útja (A De Gaulle-i Európa-politika magyarországi értelmezései)*. In: *Levélártári Közlemények*, 74. évf. 2003. 1–2. sz. 135–158.; *Garadnai Zoltán*: *A „békés egymás mellett élés” értelmezése*. In: *Közel-Múlt. Húsz történet a 20. századból*. Szerk. Majtényi György és Ring Orsolya. Budapest, 2002; *Morelle, Chantal*: *La Pologne et la Hongrie dans la diplomatie française (1958–1969)*. In: *Cahiers de la Fondation Charles de Gaulle*, 1999. 6. sz.; *Morelle, Chantal*: *A francia–magyar kapcsolatok De Gaulle elnöksége idején*. In: *Magyar Szemle*, 1999. 3–4. sz. 63–77.

- ³ *De Gaulle, Charles*: Mémoires de guerre. Tome I. L'appel, 1940–1942. Paris, Plon, 1954. Idézi *Monnet, Sylvie*: La politique extérieure de la France depuis 1870. Paris, Armand Colin, 2000. 151.
- ⁴ *Doise – Vaïsse*: i. m. 602.; *Monnet*: i. m. 151.; *Frédéric Bozo*: La politique étrangère de la France depuis 1945. Paris, La Découverte, 1997. 31.
- ⁵ *Doise – Vaïsse*: i. m. 595–622.; *Monnet*: i. m. 167–168.
- ⁶ *Monnet*: i. m. 152–154., 179.; *Bozo*: i. m. 33.
- ⁷ *Doise – Vaïsse*: i. m. 602–607.; *Monnet*: i. m. 170–173.
- ⁸ *Monnet*: i. m. 160–161.
- ⁹ Uo. 157., 160., 163–164.; *Bozo*: i. m. 42–43., 50.
- ¹⁰ *Bozo*: i. m. 38–39.; *Monnet*: i. m. 158–159.
- ¹¹ *Monnet*: i. m. 173–174.; *Bozo*: i. m. 34–35., 51.
- ¹² *Bozo*: i. m. 34–37.
- ¹³ Uo. 41–45.
- ¹⁴ Uo. 46.
- ¹⁵ *Schreiber*: i. m. 76–80. Vö. *Wolton, Thierry*: La France sous influence, Paris-Moscou: trente ans de relations secrètes. Paris, Grasset, 1997; *Maxime Mourin*: Les relations franco-soviétiques 1917–1967. Paris, Payot, 1967. Az V. Köztársaság Közép-Kelet-Európa-politikájáról magyarul: *Fülöp Mihály*: Franciaország és Közép-Kelet-Európa. In: Külpolitika, 8. évf. 1981. 5. sz. 71–87.
- ¹⁶ Uo. 80–84. Vö. Voyage de Nikita Khrouchtchev en France (23 mars–3 avril 1960). Notes et études documentaires, La documentation Française, 15 mai 1960. (Hruscov 1960-as Párizsba érkezésének fontos előkészülete volt, hogy a francia hatóságok katonai repülőgépeken Korzikára szállítottak több száz, kelet-európai országokból származó és Franciaországban politikai menedékjogot kapott emigránst, nehogy megzavarják a látogatás rendjét. Az „internáltak” rendőri őrizet alatt luxuszállókban voltak elhelyezve.)
- ¹⁷ A szovjet–kínai konfliktusnak a kelet-közép-európai csatlósállamokra gyakorolt hatását rendszeresen vizsgálta a francia külügy. Lásd például: Archives du Ministère des Affaires étrangères (a továbbiakban: AMAE, Párizs): Europe 1961–1965, URSS, carton 1938, (1965. április 9.). A francia Külügyminisztérium Kelet-Európai Aligazgatóságának feljegyzése, Évolution de la situation en Europe orientale et dans la zone soviétique d'Allemagne [A helyzet alakulása Kelet-Európában és Németország szovjet zónájában].
- ¹⁸ *Schreiber*: i. m. 86., 89–90. Vö. *Couve de Murville, Maurice*: Une politique étrangère. Paris, Plon, 1971. 183–194.
- ¹⁹ Uo. 86–87., 89–90.
- ²⁰ AMAE: Europe 1961–1965, Hongrie, carton 1764, (1963. december 21.). A francia Külügyminisztérium Kelet-Európai Aligazgatóságának feljegyzése, Relations franco-hongroises [Francia–magyar kapcsolatok].
- ²¹ *Schreiber*: i. m. 91–92., 97.
- ²² Uo. 95–96.
- ²³ AMAE: Europe 1961–1965, Hongrie, carton 1764, (1965. január 8.). A francia Külügyminisztérium Kelet-Európai Aligazgatóságának feljegyzése, Relations politiques franco-hongroises [Francia–magyar politikai kapcsolatok].
- ²⁴ Péter János külügyminiszter különleges érdeklődéséről a francia diplomáciai iratok is beszámolnak: AMAE: Europe 1961–1965, URSS, carton 1938, (1965. március 3.). A francia Külügyminisztérium Kelet-Európai Aligazgatóságának feljegyzése, Récentes visites en France de représentants des pays d'Europe Orientale [A kelet-európai országok képviselőinek a közelmúltban tett franciaországi látogatásai].
- ²⁵ *Schreiber*: i. m. 96.
- ²⁶ A szovjet bloktól való tudatos elhatárolódását a román külpolitika nyíltan tudtára is adta a francia külügyminisztériumnak. 1965 januárjában például a párizsi román nagykövetség tanácsosa közölte a Quai d'Orsay-én a román kormány döntését, mely szerint a Varsói Szerződés vezérkari főnöke, Andrej Grecsko marsall ezután nem adhat közvetlen parancsot a román védelmi miniszternek. Lásd AMAE: Europe 1961–1965, URSS, carton 35, (1965. január 28.). A francia Külügyminisztérium Kelet-Európai Aligazgatóságának feljegyzése, Positions roumaines [Román álláspontok].
- ²⁷ *Schreiber*: i. m. 92–94., 97. Vö. *Couve de Murville*: i. m. 202.
- ²⁸ Uo. 91. 97–98.
- ²⁹ Franciaországnak a szovjet blokk irányában folytatott tudatos kapcsolatépítő politikájára a magyar diplomácia is felfigyelt. Lásd: Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban MOL): XIX–J–1–j, 1966, 47. doboz, Franciaország, IV–14, 005935/1966. (1966. december 3.) Anyag a regionális értekezlethez magyar–francia viszonylatban.
- ³⁰ *Schreiber*: i. m. 101. Vö. *Vaïsse*: i. m. 424.

- ³¹ Uo. 100., 103–104., 108–110. Vö. Les relations franco-soviétiques 1965–1976. Textes et documents, Paris, La documentation Française; *Bozo*: i. m. 52.
- ³² Uo. 102–103., 105., 114–115. Vö. *Couve de Murville*: i. m. 215.; Relations franco-hongroises hier et aujourd'hui. Paris, Bureau hongrois de Presse et de Documentation, 1978.
- ³³ AMAE: Europe 1966–1970. Hongrie, carton 2416, (1965. január 8.). Entretien de M. Pompidou avec M. Fock, Président du Conseil des Ministres de la République Populaire Hongroise, le 25 mars 1968, à l'Hôtel Matignon [Pompidou úr tárgyalása Fock úrral, a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának elnökével, 1968. március 25., Matignon Palota].
- ³⁴ *Schreiber*: i. m. 102., 107–108., 113, 119.
- ³⁵ Uo. 113–114., 119.
- ³⁶ Uo. 103., 109., 111–113., 119. Vö. Les relations franco-polonaises 1945–1972. Notes et études documentaires, n° 3922, La documentation Française, septembre 1972; Discours, textes et notes, Pologne, n° 216, La documentation Française.
- ³⁷ Uo. 102., 115–119. *Couve de Murville*: i. m. 214. Vö. *Stolojan, Sanda*: Avec De Gaulle en Roumanie. Mémoire de l'interprète du général. Paris, Édition de l'Herne, 1991. 39–40., 129–149.; *Vaišse*: i. m. 142.
- ³⁸ Uo. 119–120. A francia diplomácia reakcióját az 1968-as csehszlovákiai eseményekre levéltári forrásokra alapozva és részletesen lásd *Marès, Antoine*: 'Notre objectif fondamental demeure la détente'. France-Tchécoslovaquie, 1961–1968. In: Le Printemps tchécoslovaque 1968. Sous la direction de François Fejtő et Jacques Rupnik. Complexe, 1999. 246–266. Vö. *Marès*: Munich dans les relations franco-tchécoslovaques 1938–1968. In: Mythos München. Le Mythe de Munich. The Myth of Munich. Sous la direction de Fritz Taubert. München. R. Oldenbourg Verlag, 2002. 203–218.
- ³⁹ Uo. 120–121.
- ⁴⁰ AMAE: Europe 1966–1970. (1970. szeptember 8.). A francia Külügyminisztérium Kelet-Európai Aligazgatóságának feljegyzése, L'URSS et la conférence sur la sécurité européenne [A Szovjetunió és az európai biztonsági konferencia].
- ⁴¹ *Schreiber*: i. m. 35., 107., 120–121. A Mihailović-üggyel kapcsolatban lásd *Peyrefitte, Alain*: C'était de Gaulle. Tome II. Paris, Fayard, 1997. 209. Vö. Les relations franco-yougoslaves. Notes et Études Documentaires, n° 3773, La documentation française, mars 1971.
- ⁴² *De Gaulle*: Mémoires de guerre. Tome III. Le Salut, 1944–1946. Paris, Plon, 1959. 179–180. Már itt szó van Kelet és Nyugat együttműködéséről, valamint az egységes Európáról, amely a világ harmadik nagyhatalma lehet az USA-val és a Szovjetunióval szemben. Idézi *Schreiber*: i. m. 75.
- ⁴³ *Bozo*: i. m. 52.
- ⁴⁴ Amivel a francia diplomácia is teljesen tisztában volt. Lásd például: AMAE: Europe 1961–1965, Organismes internationaux et grandes questions internationales, carton 1530 (1964. április 10.). A francia NATO-delegáció által benyújtott jeletéstervezet [bizonyára a francia Külügyminisztérium Kelet-Európai Aligazgatósága készítette], Évolution de la situation en Europe orientale et dans la zone soviétique d'Allemagne [A helyzet alakulása Kelet-Európában és Németország szovjet zónájában].
- ⁴⁵ MOL: XIX–J–1–j, 1966, 47. doboz, Franciaország, IV–14, sz. n./1966. (1966. június 28.) Az V. Francia Köztársaság helye a Magyar Népköztársaság külpolitikájában.
- ⁴⁶ AMAE: Europe 1961–1965, Hongrie, carton 1764 (1965. január 8.). A francia Külügyminisztérium Kelet-Európai Aligazgatóságának feljegyzése, Les relations de la Hongrie avec les pays occidentaux et le Tiers Monde [Magyarország kapcsolatai a nyugati országokkal és a harmadik világgal].
- ⁴⁷ *Bozo*: i. m. 54–55.